

A aldraxe proverbial da preguiza nas dúas versións españolas de *The Way to Wealth* de Benjamin Franklin ¹

Proverbial obloquy of sloth in the two Spanish versions of Benjamin Franklin's 'The Way to Wealth'.

Xus Ugarte Ballester ²

Universitat de Vic

x.ugarte@uvic.cat

Laziness travels so slowly that poverty soon overtakes him.

(Benjamin Franklin: *The Way to Wealth*)

Resumo: A admiración que destilou no seu tempo e durante o século XIX o bo sentido común das obras de Benjamin Franklin (1706-1790) plasmouse na tradución dos seus libros a un considerable número de linguas. *The Way to Wealth* (*El camino de la fortuna o Cómo hacerse rico*), publicado en 1758, contén máis de cen máximas que instan ao traballo honrado, á orde e ao aforro, condenando calquera sinal de preguiza ou desidia. O noso corpus nótrese dunha selección de trece aforismos que teñen relación precisamente con este vicio que condena á miseria, a preguiza. En cambio, o home de ben que aplique as virtudes contidas en *The Way to Wealth*, aconselladas a modo de refráns, verá, segundo o autor, prosperar esplendidamente a súa economía. Pretendemos analizar, dende os puntos de vista tradutolóxico e contrastivo, o corpus de dúas traducións españolas deste libríño de Franklin: unha anónima, publicada en Barcelona, en 1891; e a de Alberto Lena de 1999.

Palabras clave: Tradución paremiolóxica; Benjamin Franklin; Poor Richard's Almanack; The Way to Wealth; El Camino de la Fortuna; Cómo hacerse rico; Alberto Lena.

Abstract: The works of Benjamin Franklin (1706-1790), brimming with common sense, were so admired during his lifetime and throughout the 19th century that they were translated into several languages. The Way to Wealth, published in 1758, contains more than one hundred aphorisms encouraging honest work, order and frugality, and condemning sloth or laziness. Our aim is to

Data de recepción 15/11/2011. Data de aceptación 20/01/2012.

¹ Este traballo encádrase nas investigacións do grupo de investigación consolidado (2009 SGR 736) “*Textos literaris contemporanis: estudi, edició i traducció*” da Universidade de Vic.

² Traducido por Ignacio Panadero Carroceda.

examine a corpus of Franklin's proverbs related to idleness, a vice which leads to poverty— whereas people who apply the proverbial virtues in The Way to Wealth will see their economy flourish. The corpus we have chosen is selected from two Spanish translations of Franklin: an anonymous translation published in Barcelona in 1891 and the 1999 translation by Alberto Lena.

Keywords: Proverb translation; Benjamin Franklin; Poor Richard's Almanack; The Way to Wealth; El Camino de la fortuna; Cómo hacerse rico; Alberto Lena.

1. Introducción.

The Way to Wealth, publicado en 1758, é un texto fundamental para comprender o desenvolvemento do pensamento da sociedade capitalista dos novos Estados Unidos de América. Consiste nunha escolma de proverbios e sentenzas que Benjamin Franklin publicou en *Poor Richard's Almanack* ao longo de vinte e cinco anos e que fan fincapé nas virtudes e beneficios que proporciona o traballo honrado así coma o aforro, a frugalidade ou a mesura. Non podían faltar, pola contra, os prexuízos que ocasionan vicios endémicos coma a preguiza. O noso obxectivo neste artigo é precisamente analizar dende un punto de vista traductolóxico o corpus dos trece aforismos que indentificamos en *The Way to Wealth* que indican os riscos da indolencia. Para iso, levaremos a cabo unha comparativa de dúas versións españolas deste libríño de Franklin: unha anónima publicada en Barcelona en 1891 e a de Alberto Lena de 1999.

En primeiro lugar, e aínda que sobren as presentacións para o versátil e carismático Franklin, queremos bosquejar a súa biografía e encadrar os proverbios de *The Way to Wealth* nun contexto histórico e social. Tras un breve apuntamento sobre as traducións en España da obra obxecto do noso estudo, procedemos á presentación do corpus na versión orixinal inglesa e as dúas españolas. A continuación trázase un bosquexo da orixe dalgunhas paremias e iníciase a análise das traducións coa comparación do orixinal dende diferentes puntos de vista. As conclusións e a bibliografía poñen punto e final ao traballo.

2. O autor

Benjamin Franklin naceu en Boston o 17 de xaneiro de 1706 e morreu en Filadelfia o 17 de abril de 1790. Está considerado como un home universal xa que os seus coñecementos e intereses abranguen todas as ramas do saber: político, científico, inventor, autor, impresor, músico, diplomático, etc. Decimoquinto irmán de dezasete, Franklin cursou soamente estudos elementais até os dez anos. Aos doce empezou a traballar como impresor nunha empresa propiedade dun dos seus irmáns. En 1722 chegou a Pensilvania levando só un dólar holandés no peto. En pouco tempo iniciaría a súa carreira de impresor que o faría mundialmente famoso. Fundou o xornal *La Gaceta* de Pensilvania que publicou entre 1728 e 1748. Foi un dos asinantes da Declaración de Independencia (1776) e da Constitución dos Estados Unidos e por iso é considerado un dos pais fundadores da nación. Coa súa vida chea de éxitos políticos, científicos e literarios, os norteamericanos puideron comprobar dun xeito empírico que ás veces os soños pódense facer realidade (Lena1999:17).

3. Os proverbios de *The Way to Wealth*

Os consellos e outras bromas ou predicións que aparecían nos almanaques collían forma por medio dun personaxe ficticio, Richard Saunders. É dicir, as máximas a primeira vista non están dirixidas directamente ao lector, senón que o seu efecto está filtrado a través de *Poor Richard* e os lectores como “espectadores interesados” (Gallagher 1973:475). Richard é un astrólogo filósofo pobre e despistado que se encargará de darlles aos seus lectores unha serie de consellos prácticos que deberían conducilos á prosperidade. No opúsculo de *The Way to Wealth*, os proverbios están encadeados dentro dunha estrutura narrativa: Richard, paseando pola cidade antes do comezo dunha poxa, atópase cuns comerciantes que se queixan dos impostos e doutras carestías. Estas queixas teñen a súa réplica no Padre Abraham (Richard Saunders), nome con reminiscencias bíblicas, quen xorde do xentío e que repite mecanicamente os consellos lidos no almanaque. Os comerciantes danlle a razón en todo ao vello pero, en canto marcha, seguen co mal uso do diñeiro, e isto impediralles achegarse á riqueza.

3.1. Estilo e obxectivo dos proverbios de *The Way to Wealth*

Moito se escribiu da retórica e o obxectivo dos proverbios de *The Way to Wealth*. Diversos autores, entre os que se atopa Steel (1987:279) apuntan a unha coidada selección das máximas por parte do seu autor, que presentan a Franklin como o apóstolo da nova era da “redención económica”, centrada no *evanxeo* da industria e a frugalidade. Os proverbios e as paremias, como exemplo do pensamento a través de modelos no canto de secuencias causa-efecto, pertencen a un estilo conceptual atávico para un científico do século XVIII, como Franklin. Agora ben, parece que a capacidade de ironía e sarcasmo que posúe o proverbio empúxao a expresar as súas enxeñosas ideas a modo de refráns rurais, a miúdo procedentes de escolmas paremiolóxicas (Steel 1987:275). Como resultado, cos proverbios morais e lapidarios que constituían os alicerces dun mundo en decadencia -as comunidades rurais, a oralidade, a aristocracia, a igrexa-, Franklin idea un produto final moi diferente, escrito e mesmo tipográfico, urbano e comercial, sistemático, individualista e ético, que anuncia, en definitiva, o novo mundo: o noso mundo.

Quen formaba a audiencia que representaba este novo mundo? Parte do éxito de *The Way to Wealth* débese a que sabe apelar aos intereses dunha nova clase social que está a xurdir nas colonias inglesas, os chamados *mechanics*, donos dunha granxa, un obradoiro ou un comercio (Lena 1999:13-14). Franklin diríxese principalmente aos novos emigrantes de Pensilvania, alemáns e escoceses na súa meirande parte, que profesan relixións dunha fonda inspiración calvinista e que para Franklin supuñan o futuro da nación en oposición á improdutivo aristocracia cuáquera de orixe inglesa ou galesa establecida dende mediados do século XVII.

4. As dúas traducións

Entramos agora en materia traditolóxica cunha presentación máis exhaustiva das dúas versións españolas escollidas para o noso traballo. A primeira versión en español que presentamos dista case 125 anos do orixinal (1891) e a segunda publícase 108 anos despois da primeira (1999).

El arte de hacerse rico. Opúsculos editase en Barcelona en 1891 na Biblioteca do século XIX da Editorial Hispano Americana e corresponde a un tradutor anónimo. Na *Advertencia* saúdanos cunha intrigante frase (p. 54): “Na presente edición non se seguiron de xeito literal ningunha das antigas traducións coñecidas deste excelente escrito; senón que se xuntaron todas e coidadosamente corrixidas sobre o texto”. De feito, trátase dunha versión moi semellante á publicada en París polos Irmáns Garnier dous anos antes, igualmente sen o nome do tradutor, e que ocupa da páxina 18 á 25 de *El libro del hombre de bien. Colección de opúsculos morales, económicos y políticos extractados de las obras de Benjamin Franklin*.

O certo é que non sabemos exactamente a que “antigas traducións” de *The Way to Wealth* se refire. Por unha banda, existe unha primeira versión de Antonio Mordella y Spotorno, publicada en Valencia por Salvador Faulí en 1810, *El Camino de la Fortuna o La ciencia del buen hombre Ricardo*, pero que desgraciadamente non podemos consultar. Por outra banda, Gaietà Vidal i Valenciano –quen asinaba tamén como Cayetano Vidal y Valenciano- publicou en 1872 *El camino de la fortuna o la piedra filosofal* na Librería de Juan Bastinos e Hijo editores de Barcelona. Esta versión, así como a de 1810, desapareceu lamentablemente dos catálogos das bibliotecas públicas. En troques, si que se pode localizar, ademais de dúas reimpresións en facsimile de 1922 e 2010, a versión catalá deste mesmo autor de 1868 chamada *Lo camí de la fortuna. Consells breus i senzills per à ésser rich* e publicada na editorial de Celestí Verdaguer de Barcelona. Deste xeito, as antigas traducións ás que se fai referencia na edición parisiense de 1889 e polo tanto na barcelonesa de 1891 poderían referirse ás tres mencionadas publicadas en 1810, 1868 e 1872. Ou tamén a algunha versión francesa que probablemente coñecese o autor.

Non nos debe estrañar a proliferación de obras de Franklin ao longo do século XIX en Barcelona. Debemos engadirllas ás anteriores dúas versións de *El libro del hombre de bien*, editadas en 1843 e 1867. Segundo narra Ramon Casteràs no seu exhaustivo estudo *Franklin i Catalunya/Franklin and Catalonia* (1992:11-46), a burguesía catalá, dende a industrial até os artesáns, pasando pola pequena e mediana burguesía, atopara no autor americano e nas súas máximas unha filosofía –a do traballo ben feito, a honradez, a feliz medianía, o camiño á riqueza, etc.- que apelaba aos seus intereses e ao mesmo tempo aos dos obreiros e campesiños. Un Franklin socioloxicamente polivalente, que segundo Casteràs, tivo a súa influencia, máis ou menos explícita, en intelectuais e movementos políticos do século XIX.

A segunda versión que presentamos e derradeira en castelán de *The Way to Wealth* até o momento, fíxose por conta do profesor Alberto Lena (1999) e inscribíase no marco dunha colección de textos norteamericanos publicados pola Universidade de León nunha edición bilingüe, con introdución e notas por conta do mesmo tradutor, quen pretende dar a coñecer textos fundamentais da cultura norteamericana. Este enfoque deixa o aspecto traductolóxico nun segundo plano. Tras unha esclarecedora contextualización do texto de Franklin e de *Wealth* de Andrew Carnegie, publicado na mesma edición, segue a versión orixinal confrontada páxina a páxina coa versión en castelán. As notas non son en ningún momento aclaracións lingüísticas, senón comentarios de contido moi pertinentes; soamente unha referencia bibliográfica do eido

da filoloxía ou da lingua, a tan nomeada tese doutoral inédita de Howard Newcomb (1977), *The Sources of Benjamin Franklin's Sayings of Poor Richard*. Na páxina do título (p. 29) aclárasenos a procedencia do texto orixinal: o publicado en *The Papers of Benjamin Franklin* (vol 7:326-50).

4.1. O corpus: trece paremias sobre a preguiza

O corpus confeccionouse a partir do baleirado das 105 paremias contidas en *The Way to Wealth* nas tres versións analizadas e identificando os 13 aforismos relativos á preguiza que aparecen listados a seguir, por orde de aparición no orixinal de Franklin. A cifra entre parénteses que aparece ao final da paremia en inglés corresponde á súa posición na orde de paremias do texto orixinal. En canto ás traducións españolas, identifícanse polo ano da publicación, 1891 e 1999 respectivamente. Listanse, así mesmo, as fontes paremiolóxicas abreviadas; a referencia completa aparece no apartado de bibliografía. Os repertorios mencionados citan a frase exacta, non aproximada, tanto no orixinal inglés coma no castelán. Cómpre destacar que tanto Smith coma Whiting e Apperson citan en cada aforismo a procedencia de *The Way to Wealth*. Obviamente, prescindimos das incontables aparicións de frases franklinianas en dicionarios de citas ou compendios de frases célebres.

1 *Sloth, like rust, consumes faster than labor wears, while the used key is always bright (4)*

Smith – ODEP (Oxford Dictionary of English Proverbs) 1970, p. 743; Whiting 1977, p. 399; Apperson 1993, p.532

1891 *La ociosidad es como el orin, que come mucho más que el trabajo: la llave que se usa continuamente está siempre lustrosa*

1999 *La desidia es como la herramienta que se llega a consumir antes de acometer el trabajo, mientras que la llave que se usa está siempre brillante*

2 *Dost thou love life, then do not squander time, for that's the stuff life is made of (5)*

Apperson 1993, p. 580

1891 *Si amas la vida, no prodigues el tiempo, porque el tiempo es la tela de que está hecha la vida*

1999 *Si amas la vida, no malgastes el tiempo, porque de él está hecha la vida*

3 *The sleeping fox catches no poultry (6)*

Bohn 1893, p. 515; Mieder 1992, p. 232; Apperson 1993, p. 218

1891 *Zorra que duerme no caza gallinas*

1999 *Zorro que duerme no caza ave de corral*

4 *Sloth makes all things difficult, but industry all easy* (11)

Apperson 1993, p. 443; Whiting 1977, p. 399

1891 *La pereza hace que todo sea difícil; el trabajo lo vuelve todo fácil*

1999 *La desidia todo lo dificulta, pero la laboriosidad todo lo hace fácil*

5 *He that riseth late, must trot all day, and shall scarce overtake his business at night* (12)

Smith- ODEP 1970, p.679; Whiting 1977, p. 96; Apperson 1993, p. 490

1891 *El que se levanta tarde se rebulle todo el día, y apenas principia sus negocios, cuando ya le anochece*

1999 *Y quien se levanta tarde, anda con prisas todo el día y apenas dará alcance a sus negocios al caer la tarde*

6 *Laziness travels so slowly that poverty soon overtakes him* (13)

Apperson 1993, p. 218; Whiting 1977, p. 255

1891 *La pereza marcha con tanta lentitud que la pobreza no tarda en alcanzarla*

1999 *La pereza se mueve tan despacio, que pronto la pobreza la alcanza*

7 *Early to Bed, and early to rise, makes a Man healthy, wealthy and wise* (15)

Smith – ODEP 1970, p. 211; Whiting 1977, p. 24; Dent 1981, p. 55; Apperson 1993, p. 164; Flavell 1994, p. 12

1891 *Acostarse pronto y levantarse bien de mañana proporciona salud, fortuna y sabiduría*

1999 *Acostarse pronto y levantarse pronto hace al hombre rico, sano y sabio*

8 *Plough deep, while sluggards sleep, and you shall have corn to sell and to keep* (26)

Smith – ODEP 1970, p. 634; Apperson 1993, p. 463

1891 *Labrad mientras el perezoso duerme, y tendréis trigo para vender y guardar*

1999 *Hunde bien el arado mientras duerme el haragán y tendrás trigo para vender y guardar*

9 *Be ashamed to catch yourself idle (29)*

Mieder 1992, p. 537

1891 *Ruborizaos, pues, de sorprenderos vosotros mismos en la ociosidad*

1999 *Avergiénzate cada vez que te sorprendas a ti mismo haciendo el vago*

10 *The cat in gloves catches no mice (31)*

Smith –ODEP 1970, 108; Apperson 1993, p. 89; Whiting 1977, p. 61

1891 *Gato con guantes no caza ratones*

1999 *Gato con guantes, no caza ratones*

11 *A life of leisure and a life of laziness are two things (37)*

Whiting 1977, p. 260; Apperson 1993, p. 336

1891 *La vida tranquila y la vida ociosa, son dos cosas muy diferentes*

1999 *No es lo mismo una vida ociosa que una perezosa*

12 *Trouble springs from idleness, and grievous toil from needless ease (38)*

Whiting 1977, p. 454

1891 *La pereza engendra cuidados, y el ocio sin necesidad produce penas intolerables*

1999 *Las dificultades emanan de la pereza; y del innecesario descanso, la fatiga agobiante*

13 *Many without labor would live by their wits only, but they break for want of Stock (39)*

Whiting 1977, p. 491

1891 *Muchas gentes quisieran vivir sin trabajar, debiéndolo esto a su ingenio, pero se estrellan por falta de fondo*

1999 *Muchos que no dan golpe vivirían de su astucia, si no fuera porque el deseo de tener objetos superfluos acaba con ellos*

4.2. Análise do corpus

4.2.1. Orixe

As paremias que seleccionamos e que aldraxan dun xeito directo ou metafórico a preguiza, os folgazáns e os candidatos a selo, representan en torno a un 10% do total das ensinanzas a modo de proverbio de Richard Saunders. Concretamente o noso corpus inclúe 13 dun total de 105.

Malia a crenza popular, o xenial Franklin, por boca de Richard Saunders, non inventou os proverbios do *Poor Richard's Almanack* que publicou durante vinte e cinco anos, de 1733 a 1758. Non hai dúbida de que Franklin desenvolveu un papel importante na difusión de refráns e citas, procedentes a meirande parte de escolmas tradicionais, aínda que algunhas sentenzas aparecían reformuladas ou manipuladas estilisticamente. Efectivamente, os proverbios dos almanaques que a xente citaba acotío e que se empregaban en Inglaterra dende tempos medievais pasaron a considerarse dun xeito natural como proverbios americanos creados por Franklin (Mieder, 1995). Esta crenza está aínda viva nos nosos días, aínda que a identificación de ditos aforismos con Franklin comeza a ser esquecida polas novas xeracións que non teñen a mesma competencia paremiolóxica que os seus devanceiros. O noso autor coñecía esta atribución e malia que na autobiografía escrita en 1788 recoñece que os proverbios dos seus almanaques non eran da súa colleita senón que “contenían a sabedoría de moitas épocas e nacións”, non menciona nin unha soa fonte. Segundo Mieder (2004:216), Franklin sabía perfectamente que case todos os proverbios procedían de coñecidas escolmas inglesas coma *Outlandish Proverbs* de George Herbert (1640), *Paroimiografía* de James Howell (1659) e *Gnomologia* de Thomas Fuller (1732).

Segundo Mieder (1995), só un 5% como moito dos 1044 textos proverbiais de verdadeira creación frankliniana aparecidos nos almanaques chegaron a ser propiamente refráns. Gallagher (1949), citado por Mieder (2004:217) asegura que só cinco dos 105 aforismos de *The Way to Wealth* son obra de Franklin: *Three removes is (are) as bad as fire; Laziness travels so slowly, that poverty soon overtakes it; Sloth makes all things difficult, but industry all easy; Industry pays debts, while despair increases them* e *There will be sleeping enough in the grave*. O segundo e terceiro están precisamente no corpus que presentamos (paremias 6 e 4, respectivamente) sobre a temática da preguiza.

No tocante ao noso refrán 7, *Early to bed, early to rise, makes a man healthy, wealthy and wise*, o paremiólogo alemán engade que Franklin contribuíu de tal xeito á súa difusión, que o cidadán americano, durante máis de dous séculos, atribúelle esta xuízosa sentenza chea de sentido común. Na igrexa, nas ensinanzas, nos consellos

paternos, a frase remataba cun “como dicía o pobre Richard” ou “como dicía Franklin”. Porén, a primeira versión coñecida atópase, xa como vello proverbio inglés, no *Treatyse of Fysshynge* (1496): *As the olde englysshe prouerbe sayth in this wyse. Who soo woll ryse erly shall be holy helthy & zely* (Mieder, 1995).

As paremias antipreguiza, de carácter sentencioso e moralizador, son parte do “método” en palabras de Lena (1999:16), a modo de exercicios ximnásticos, que Franklin ofrecía para chegar á fortuna. Os proverbios de *The Way to Wealth*, segundo este autor, chegarán a ser coma unha segunda Biblia para as vindeiras xeracións até constituíren partes esenciais do soño americano. Este arquicoñecido soño consiste, como é ben sabido, en que todo individuo pode mellorar economicamente dentro dunha sociedade baseada no comercio, se é aplicado no seu traballo.

4.2.2. Análise das traducións do corpus

4.2.2.1. Léxico

Para ilustrar o campo semántico da preguiza, Franklin emprega tres sustantivos: *sloth* (paremias 1, 4), *idleness* (12), *laziness* (6, 11); así como dous adxectivos: *sluggard* (8), *idle* (9). En canto ás seis sentenzas restantes, dúas delas analizadas máis adiante, son refráns populares protagonizados por animais (3, 19), tres son paráfrases que inclúen un mal exemplo que non se debe seguir (2, 5, 13) e por último, unha frase con consellos positivos (7). No cadro seguinte, presentamos as opcións tradutolóxicas destes termos:

	sloth	idleness	laziness	sluggard	idle
Tradución 1891	Ociosidad (1) Pereza (4)	Pereza (12)	Pereza (6) [Vida] ociosa (11)	Perezoso (8)	En la ociosidad (9)
Tradución 1999	Desidia (1, 4)	Pereza (12)	Pereza (6) [Vida] perezosa (11)	Haragán (8)	Haciendo el vago (9)

Como podemos comprobar, coinciden tan só no traslado de *idleness* e parcialmente de *laziness*. Chama a atención a preferencia insistente do tradutor anónimo de 1891 polo termo *ociosidad*, ausente pola contra en Lena. O primeiro, probablemente próximo ás ideas de Franklin aínda despois de máis de cen anos da súa publicación, considera o *otium* dos antigos, é dicir, realizar actividades diferentes do traballo, como un mal a extirpar, equivalente á preguiza ou á desidia, termo este elixido por Lena e que semella moito máis conveniente. De feito, o noso tradutor peca por exceso de celo, xa que na paremia 11 Franklin distingue xustamente a *life of leisure* de a *life of laziness*, traducindo a traizón *la vida tranquila* e *la vida ociosa*, respectivamente. Tamén na 12 *needless ease* convértese en *ocio sin necesidad*, mentres que Lena elixe un *innecesario descanso*.

4.2.2.2. Ritmo e rima

Cunha función esencialmente mnemotécnica, o ritmo é outro elemento intrínseco á natureza das paremias. Aínda que xunto coa rima e o metro marca a estrutura formal do refrán, segundo Conca (1990:34) o esquema rítmico e sintáctico pode ser abondo para dar entidade ás unidades paremiolóxicas. Ademais garante a súa autonomía como acto de fala inserido no discurso. De feito, é o ritmo o elemento que axuda a identificar a intención paremiolóxica de Franklin: a rima consoante está case ausente do noso corpus, agás en 7, 5 e 8. Poucas sentenzas conservan o mesmo metro e, no que se refire á estruturación das cláusulas, Franklin alterna a estrutura bimembre (3, 4, 6, 9, 10, 12 e 13) coas ternas (2, 5, 8 e 11) ou co agrupamento de catro ou máis cláusulas (1 e 7). As unidades fraseolóxicas compostas de dúas cláusulas ou de oposicións binarias son as máis abundantes nas escolmas. Non é estraño, se se ten en conta que o obxectivo principal das paremias é fíxalas na memoria dos oíntes. Con relación á función específica de cada unha das cláusulas, Conca (1990:35) define a primeira como un movemento de tensión cara adiante que reclama outro de clausura, a segunda cláusula, que pechará a primeira. Polo tanto, a primeira parte atrae a atención do oínte e predispono para a sorpresa ou curiosidade do desenlace. A lonxitude dos hemistiquios en *Poor Richard's Almanack* é moi variable: dende a axilidade de 3 ou 10, procedentes ambos do refraneiro popular, até a sentenciosa e longa explicación de 5 ou 13. Os dous tradutores respectaron o carácter sintético e analítico do orixinal, aínda que a maior lonxitude da versión castelá comparándoa co orixinal inglés dá como resultado frases pouco adaptadas á estrutura paremiolóxica. (1, 5, 9 e 13).

4.2.2.3 As paremias de animais (3, 10)

A convivencia do home co animal no medio rural, onde vivía a meirande parte da poboación, fomentaba a observación e identificación das habilidades humanas coa dos seus socios non racionais. A sentenza adquire un valor universal. Como apunta René Louis, citado por Vigerie (1992:VII), tanto a xente común coma os grandes deste mundo inventaron a súa vida e os seus valores, non sen antropocentrismo, por medio da figura dos seus “irmáns inferiores”. A atribución de virtudes ou eivas sen ambigüidade que o refraneiro atribúe aos animais provén da observación empírica e cotiá. Estes teñen pouco que ver co bestiario fantástico e aínda menos coas criaturas fantásticas que poboaron a tradición oral, relatos populares e en xeral o imaxinario da nosa civilización. O raposo é o emblema da agudeza e do enxeño; a pita, da pasividade e do medo. O gato é tamén enxeñoso e hábil para cazar ratos. Pero as súas capacidades fican minguadas, se son exemplares preguiceiros, advirte Franklin, e nin a caza nin o negocio prosperan. Temos aquí unha proba, en inglés e castelán, das numerosas variantes que advirten da deixadez animal: *The sleepy fox has seldom feathered breakfasts* (Fergusson 1983:17); *A sleeping fox catches no geese* (Mieder 1992:232); *A sleeping fox catches no pork* (Mieder 1992:232); *A sleeping fox catches no chickens* (Mieder 1992:232); *Sleeping cats catch no mice* (Mieder 1992:232); *Foxes when sleeping have nothing fall in their mouth* (Apperson 1993:218). En castelán, ademais de *Gato con guantes no caza ratones* do noso corpus hai: *A pájaro durmiente, tarde le entra el cebo en el vientre* (Sevilla-Cantera 2001:49); *Al zorro durmiente, nunca le canta el grillo en el vientre* (Sevilla-Cantera 2001:49); *A raposo/Al zorro durmiente, no le amanece la gallina en el vientre* (Sevilla-Cantera 2001:49). En canto ás versións castelás das

paremias 3 e 10, os dous tradutores optaron por unha tradución literal no canto de procurar un equivalente que se pode atopar nos repertorios paremiolóxicos. O máis semellante lexicamente á paremia 3 sería *A raposo/Al zorro durmiente, no le amanece la gallina en el vientre* (Sevilla-Cantera 2001:49). Agora ben, a forza da imaxe é exactamente a mesma do orixinal; non é preciso afondar no universal dos proverbios e máis concretamente na simboloxía animal.

5. Conclusións

O dobre obxectivo deste artigo, contrastivo e traductolóxico, permitiunos comparar os criterios paremiolóxicos das dúas traducións en castelán de *The Way to Wealth* accesibles a día de hoxe. O corpus, acoutado ás trece paremias que versan sobre a preguiza, mostra por unha banda a fidelidade dos tradutores ao enunciado orixinal – unha calidade que se ten por suposta pero que cómpre mencionar- e por outra, a evolución lingüística ou estilística entre a versión de 1889/1891 e a de 1999. Respecto a esta cuestión, tratada xa nos tres subapartados de “Análise das traducións do corpus”, comprobamos que a grandes liñas non se percibe a diferenza de máis dun século entre as dúas versións. Neste sentido, ningún dos dous tradutores ofrece tan sequera un comentario dos criterios ou das dificultades da tradución ou se consultaron algún repertorio paremiolóxico. De feito, este sería o labor do investigador, polo que a nosa vontade é aumentar este corpus con outros temas ou ben incluír traducións cara a outras linguas. O tema da preguiza ou da deixadez non é un tema descoidado en paremioloxía, polo que outra vía de continuación deste traballo sería unha comparativa con outros autores ou escolmas.

6. Bibliografía

- APPERSON, G.G.L. (1993, revisado por MANSER, M ~ CURTIS, S, 2006): *Dictionary of Proverbs*. Ware, Herts (GB): Wordsworth Editions Ltd.
- BOHN H.G. (ed) (1983): *Hand-book of Proverbs*. Londres: Bell & Sons.
- CASTERÀS, Ramon (1992): *Franklin i Catalunya/Franklin and Catalonia*, Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CENTRO VIRTUAL CERVANTES: *Refranero multilingüe* <http://cvc.cervantes.es/lengua/refranero/> [Data de consulta: 13/01/2012].
- CONCA, María (1990): *Paremiología*. Valencia: Universitat de València.
- DENT, Robert William (1981): *Shakespeare's Proverbial Language: an Index*. Berkeley: University of California Press.
- FERGUSON, R. (1983): *The Penguin Dictionary of Proverbs*. Londres: Penguin Books.
- FLAVELL, Linda ~ FLAVELL, Roger (1994) *Dictionary of Proverbs and their Origins*. Londres: Kyle Cathie Limited.
- FRANKLIN, Benjamin (1891): *El arte de hacerse rico. Opúsculos*. Barcelona: Biblioteca del Siglo XIX. Tipografía Hispano-Americana. Tradución anónima. (1999): *Cómo hacerse rico* (texto bilingüe). León: Universidad de León. Taller de estudios norteamericanos. Tradución de Alberto Lena.
- GALLAGHER, EdwardJ. (1973): “The Rhetorical Strategy of Franklin’s ‘Way to Wealth.’” *Eighteenth-Century Studies* 6, 475-85.

- LENA, Alberto (1999): "Introducción" en: Franklin, Benjamin. *Cómo hacerse rico* (texto bilingüe). León: Universidad de León. Taller de estudios norteamericanos. Tradución de Alberto Lena, 9-28.
- MIEDER, W.; KINGSBURY, S.A.; HARDER, K.B. (1992): *A Dictionary of American Proverbs*, New York-Orford: Oxford University Press.
- MIEDER, Wolfgang (1995): "Early to Bed and Early to Rise: From Proverb to Benjamin Franklin and Back", en *De proverbio*, Vol. 1, Num. 1 <http://deproverbio.com/Dpjournal/DP,1,1,95/FRANKLIN.html> [Data de consulta: 13/01/2012]
- (2004): *Proverbs: a Handbook*, Westport, EUA: Greenwood Press.
- SEVILLA, J; CANTERA, J. (eds) (2001): *1001 refranes españoles con su correspondencia en alemán, árabe, francés, inglés, italiano, polaco, provenzal y ruso*, Madrid: Ediciones Internacionales Universitarias.
- SMITH, William George (1935): *The Oxford Dictionary of English Proverbs*, Oxford: Clarendon Press.
- STEELE, Thomas J. (1987): Orality and Literacy in Matter and Form: Ben Franklin's Way to Wealth *Oral Tradition*, 2/1:273-85.
- VIGERIE, Patricia (1992): *La Symphonie animale*, París: Larousse.
- WITHING, Barlett Jere (1977): *Early American Proverbs and Proverbial Phrases*, Harvard (EUA): Harvard University Press.